

«Возыдем кертеш гын таным муын...»

Александр Селин — поэт, йолташ, редактор

1953 ий 25 ноябрьыште «Марий коммуна» газет нигöлан палыдыме самырык авторын, Александр Селедкинын, «Юл воктене у ола» почеламутшым печатлен. Тыште Волжск ола нерген ойлалтын:

Вияш уремым шергытталын,
Йонга эн ныжылге мур сем!
Марий шемерын муржо талын
Шокта кеч-кушто йонгыдем...

Вес ийжылан тиде рвезе теве гына шочшо «Ончыко» журналын неле омсажым почын кертын — 5-ше номерыш «Сад» почеламутшо пурталтын. Тыге лудшо-влак эркин-эркин у авторым палаш тўналыныт. Да марий-влак веле огыл. «Китаец йолташлан» («Китайскому другу»)

почеламутшым поэт-фронтовик А. Мосунов 1955 ийыште рушлашке кусарен да ончыч «Молодой коммунист» газетеш, вара «Дружба» альманахеш печатлен.

Тунам, сар деч варасе тўналтыш ийлаште, илыш куштылгыжак лийын огыл гынат, Башкирийысе марий районлаштат Йошкар-Оласе изданийлам налын шогеныт. Тыге мыйын шинчашкем (тунам Чорай кыдалаш школышто тунемынам) Селедкинын стихлаже перненыт.

Газет гычак пален налым: Саша 1954 ийыште Памар кыдалаш школым тунем пытарен да кызыт шочмо Пöртанур ялыштыже клубым вуйлата. Да ик кечын, 1956 ий шошым, тудлан письмам возен колтышым. Мом тушто серымем ом шарне, но тўн шонымаш тыгай лийын: «Айда ваш возкалаш, кылым кучаш тўналына». Мўндыр адресат кужун ыш вучыкто. Вашмутым гына огыл, фотосўретшымат колтыш. Вес могыреш возалтен: «Шарналташет, Гельсий йолташ. Олыкмарий деч Уралмарийлан шўм гыч лекше сай салам!!! Ал. Селедкин. 9 май, 1956 ий».

Александр Селин

САЛТАК ИЛЫШ

Кенгеж рўдын, июльышто, у йолташем «Повесткым налынам, армийыш каем» манын увертарыш. Вескана тиде жап нерген ик стихыштыже возен: «Армийышке кайышым мый лектын Кум ийлан, эше кум тылзылан». Саде письмаште умбакыже тыгерак серыме ыле: «Салтак илышыште нимо онгайжат уке, шонем, сандене серышым ваш-ваш колтылым тышан чарнашат лиеш. Ялыштына Люда лўман ик ўдыр уло. Кумылет лиеш гын, умбакыже тудын дене кылым кучен кертат». Мый тиде ой дене келшышым. Саде Люда дене ик жап ваш-ваш возкалышна, но вара кыл кўрылтө. Иктаж лу ий гыч, институтын кугурак курсыштыжо улмем годым, Саша дене пырля Пўртанурыш миенам ылят, уремыште ик ўдырым вашлийна. Лачак Людмила ул-маш. Йолташем мемнам коден кайыш, да ме тошто «танем» дене ик жап ойласен шогышна. Тудо Марий пединститутышто естествознаний факультетым тунем пытарен.

Салтак корно Сашам Урал вельш нангаен. Тудлан талукат пеле утла Молотов (кызыт Пермь) ола лишнысе Большое Савино села кундемыште служитлаш пернен, вара 61219 номеран частыштым Нижний Тагил ола воктеке кусареныт, туштат тынарракак жап (1959 ий ноябрь марте) эртен. Пермь лишне улмо годым радиотелеграфистлан (кўлеш уверым Морзен азбукшо полшымо дене передаватлыше специалистлан) туныктеныт. Селедкин кокымшо класслан нормативым шуктен.

Армий деч вара 40 ий утла илен. Тиде жапыште, шке манмыжла, эреак салтак радамыште лийын. Элым аралыме теме дек ик гана веле огыл пўртылын. «Улам салтак» почеламутыштыжо (1985) лудына:

Эртыш армий деч вара жап шуко.
Морзе азбукым ом керт монден...
Мый салтак эрелан лийын кодым —
Эл пиал верч кучедал илем.

Йолташемын салтак службыж нерген утларак сайын вара иже, 1990-ше ийлаште, пален налым. Чынжым каласаш гын, лўмынак йодыштым. Тунам «Ончыко» журнал редакцийыш кусненам гына ыле. Ойлымыжым тыге серен коденам:

«Кызыт южо рвезе ик-кок талук жаплан армийыш ынеж кай, а ме кум ий служитленна. Нигө нимом тореш ойлен огыл. Шкеже гын 40 тылзе наре гимнастёрко дене коштынам: 1956 ий июль гыч 1959 ий ноябрь марте. Армийыште земляк-влаклан поян ылым: ротыштына иктаж 25 енже — Марий кундем гыч, тушеч ятырже — марий. Эсогыл Памар кыдалаш школысо йолташем, Элнеттўр ял рвезе Вася Актуганов, дене иквереш служитленна. Тунам землякем-влак дене кылдалтише кок онгай лийын. Палет вет, школ деч вара клубышто ыштенам. Козьмодемьянск гыч руш рвезе Бурковат армийыш культур паша гыч налалтын. Сандене «штатный» запевалына уке годым ротын старшинаже мурым лукташ мылам я Бурковлан шўда ыле. Вот икана тыге строй дене ошкылына. Трук «Запевай!» команде шергылте. Ончалым — Бурков шып ошкылеш,

умшам почаш огешат шоналте чай. Мыят йўкым ом лук. Старшина адак кычкырале: «Запевай!» Кенета строй ўмбалне марла муро шергылт кайыш:

Мыланна маякла корнынажым
Родной Компартий волгалта.
Пелед тўзланыше элнажым
Он Ленин ой ден виянда...

Тидым кольымат, ушышкем армий деч ончычсо пытартыш кеҗеж толын пурыш. Тунам Йошкар-Олаште, Пўнчерыште, муро пайрем эр-таралте. Чыла район гыч толошо еҗ-влак дирижёр Леонид Тайгильдинын вуйлатымыш почеш Алексей Искандаров ден Александр Юзыкайнын «Ме партий почеш каена» мурыштым мурышт. Тушто Бурковат лийын. А таче тудым ала-могай ия тўкалтен, тыге руш рвезе марш семын йоҗгалтше марий мурым шуйдарен колтыш. Земляк-влак кокла гыч шужышт, поснак марий-влак, ты мурым паленыт, да Бурковын лукмо семым изиш орын-рак авалтышт. Мыят шып ошкылын омыл, конешне. Припев поснак виян шергылте:

Ончык вўда пашашке, сенгымашке,
Коммунистический мудрый партийна.
Тудо мемнам ўжеш у стройкылашке,
Олам, колхозный ялым кечын уэмда...

Совет Армийын чумыр историйыштыже моло ик ротат, вес подраз-деленият тыге марла мурен ошкылын огыл, шонем».

— А вес онгайже могайрак лийын? — йодым ончычсо военный связист деч.

«Нижний Тагильште улмына годым мыланна кинон военный строи-тель-влакын казармыштышт ончыктат ыле, — мутишым шуйыш А.Селин. — Икана саде казарме велым йолташем Павел Кочуев (Волжский район гычак, Сотнур велысе Паражбеляк ял рвезе) мый декаем пеш писын кур-жын тольо. Да ойла: «Саша, палет, кызыт киношто ик геройжо марла кутыра. Айда вашкерак ончаи!» Коктын куржын колтышна, казармыш миен пурышна. Павыл экраныште «пёрдшў» ик беспризорникым ончыкта, теве, манеш, марла ойлышет. Тудыжо лапка капан, аҗысыррак шинчан. Мый артистым шўтышашла ончем. Чынак, коклан марла пелештен колта. Иканаже «Товатат, куржам!» мане. Тиде Йыван Кырла — Мустафа лийын улмаш. А ончыктеныт «Путёвка в жизнь» йўкан икымше совет фильмым. Тунам, 1957 ийыште, репрессироватлыме еҗ-влакым реабилитироватлаш тўналыныт гына ыле. Тидын мартеже саде кинофильм нергенат, Йыван Кырла да арам титаклыме моло еҗ-влак нергенат нимом пален огынал... Экранныште марла ойлымым колын, ме, марий рвезе-влак, путырак чот куанышна. Но Йыван Кырлан кў тугай улмыжым сайынже вара гына, институтышто тунемме годым, пален налынам».

Армий жапыште Сашан илышыштыже эше ик «онгай» лийын. Такше тудым шкеак ыштен. Радиостанцийыште дежуритлыме годым яра жап улмо дене пайдаланен, «дембель» лишемме жапыште почела кок ойлымашым («Тый вученат» ден «Латикымше рейс») серен, нуным

«Марий коммуна» газетыш колтен. Савыктеныт веле огыл, салтак күсеным изишак овартыше оксамат колтеныт. Тиде гонорар окса дене кокымшо классан радиотелеграфист Александр Селедкин шке ўмырыштыжӧ икымше кидшагатым налын. Тунам тыгай поянлык дене пеш шагал рвезе моктанен кертын. Икманащ, мӧнгӧ пӧртылмыж годым тудо чыла шотыштат шинчаш перныше, ўдыр чоным йўлалтыше качымарий лийын.

Салтакыште коштмо жап — кеч-могай рвезылан да тудын мӧнгеш кодшо танжылан кугу да неле тергымаш. Кум ийым вучен илаш вий чыла ўдырланак огыл ситен. Сашам ужатыше шўмбелжат вашке тудым монден, олмешыже весым муын. Ўмыржын пытартыш ийыштыже поэт тидым тыгерак шарналтен:

...Возышым арня еда тудлан мый.
Чарныш толмым трук вашмут мылам.
Шуктышым вучен йӧршеш вес ял гыч:
Лектын ик йолташемлан марлан...
Чылажат вашталтын. Пўрен огыл
Рвезе годсо тангым вашлияш.
А ужам коклан, коеш гын омо:
Икгаяк эре — латшым ияш.

Тиде теме дек тылеч вара эше ик гана пӧртылын:

Мыняре шукрыак илем тўняште,
Тунар моторын первый танг чучеш...
Мемнан лўмеш ыш йонго шўвыр-тўмыр,
Шижам тидлан мый шкемын титакем.
Сай тидыжат: йӧратымашын ўмыр
Айдемын деч огеш керт кўчыкем.

Студент пагытыш пӧртылын, эше теве мом каласынем.

«Марий коммуна» газетын 1963 ий 1 январьыште лекшаш номержылан сӧрал фотомонтажым ямдылаш кўлынат, фотокорреспондент Николай Кожаев пединститутыш мийыш, мемнан курсысо кок мотор студентым — Александр Селедкин ден Провой вел Аркамбал ўдыр Наталья Даниловам — сниматлыш. Фотошт канде чия дене сӧрастарыме икымше страницеш лекте. Коктынат веселан шыргыжит. Наташан тувыржо марий тўр дене тўзатыме. Иктыже шола, весыже пурла кидым кўшкӧ нӧлталмыла ыштеныт. Редакцийын художникше нунын кидыштым У ийлан пӧлеклалтше сўрет (плакат) дене ушен шынден. Саша ден Наташан чурийышт деч кўшанрак — пайрем дене саламлыме шомак:

У ий дене, патыр калык,
Шочмо-кушмо мландына!
Ленин знамям кидыш налын,
Коммунизмым чоғена.

Армий деч вара Марий пединститутыш тунемаш ом тол гын, Сашам, конешне, ўмырыштем нигунамат ом уж ыле. Мый тудын деч кок талукат пелылан изирак улам, да салтакыш 1959 ий августышто кайышым. Кум ий Венгрийыште, тўн шотышто Печ олаште, служит-

лышым. Полкна сар годым геройлын кредалын, икмыняр орденым, «гвардейский» лўмым сулен. Польша мландыште поснак чот ойыртемалтмыжлан «Висленский» лўмым пуэныт.

«Дембель» деч изиш ончыч, вузыш пураш экзаменым кучымо жаплан отпускым налын (тунам тыгай порядке ыле), 1962 ий июль мучаште Йошкар-Олашке толым. Тудо ийын МГПИ-се истфилфадын руш-марий пёлкашкыже 75 еным налшаш ылыч. Экзаменыш ятырлан шукын погыненыт. Нунын коклаште Сашат лийын. Икана тетрадыштем «Г.Зайниев» манын серымым ужын да «Тый Гельсий улат мо?» манын йодо. Тыге ме шинчаваш ужын палыме лийна. Келшымашна поэт йолташемын пытартыш кечыже (2000 ий декабрь) марте шуйныш.

СЕЛЕДКИН ОЛМЕШ — СЕЛИН

А.Селедкин ялысе тыглай кресаньык ешыште шочын-кушкын. Ачаже Силет Васи (Селедкин Василий) ден аваже Чимой Пёкла (Фекла Тимофеевна) Пёртанурысо «Ленин корно» колхозышто пашамыштеныт. Тиде озанлык сар жапыштат йол ўмбалне пенгыдын шоген. 1943 ий тўналтыште тудо шке оксаж дене фронтлан самолётым налын. Тидын нерген газетлаште возеныт. Шуко жап эртымеке, поэт шке землякше-влакын поро пашаштым «Телетайп лента гыч» поэмерепортажыштыже шарналтен:

Тиде ял шўмемлан эре шерге.
Кунам польшыжо кўлын фронтлан,
Самолётым пуэн, ош пижергым —
Чонжылан тыге чучын ласкан...

Саша ондакше Пёртанур тўналтыш, вара Памар кыдалаш школлаште тунемын. Икымше почеламутым шымше классыш коштымж годым возен. Сайракла чучшо стихлажым «Волжская правда» райгазетыш колтылын, икмыняржым тушан печатленыт. Но шкеже мураланыш ыштыме эн тўналтыш ошкыллан «Юл воктене у ола» почеламутым шотлен, молан манаш гын тудым «Марий коммуна» савыктен («Ончыко» журнал эше лекташ тўналын огыл улмаш).

Газетын тиде номерыштыже эше ик почеламут — Валентин Исенекын — лийын, лўмжө — «Мый тунемын лектам». Тудым кызыт шукынжо палат, но — вес, «Тыгеракын ойла письмажат», вуймут дене. Композитор Кузьма Смирнов Марий культпросветшколын ончыкылык студентше, одо марий рвезе Исенекын тиде стихшылан семым возен, тыгодым пытартыш (нылымше) строфам удырал шуэн. Тушт-ыжо ўдыр таглан лирический геройын письмаште мом увертарымыж нерген ойлалтын:

Мый тунемын лектам агрономлан.
Вучо шокшын, адак ужына.
У пиал верч сай шурным налшашлан
Ме пасушко пырля лектына.

Пёртанур качын сылнымут лўмжō — Селин — тудын чын фамилийже (Селедкин) гыч шочын. Да тидым ышташ Осмин Йыван полшен. Икана (тиде 1962 ий мучаште лийын) пединститутын икымше курсыштыжо тунемше Саша у стихлажым «Ончыко» журналыш намиен. Авторын фамилийжым ончалынат, мыскараче кумылан поэт-редактор каласен:

— Шолым, вуеш ит нал, но Селедкин лўм «Пачемыш» журналыште фельетон йымалан шындаш гына келшен толеш. А «Ончыкылан» сылне, сайын йонгалтше лўм кўлеш.

Тыге манынат, Осмин паспортысо фамилий гыч кум буквам удирал шуаш — Селедкин гыч Селиным ышташ — темлен. Тыге журналын 1963 ийысе 1-ше номерже Александр Селин лўман у поэт дене палдарен. Тыште портретше, кўчык биографийже да ныл почеламутшо лийыныт. Тудо ийын 31 январьыште Пёртанур эргын почеламутшо «Марий коммуна» газетеш пытартыш гана «А.Селедкин» подпись дене лектын.

Институт деч вара (тудым пытарымылан тений кенгежым пел курым темеш) Сашат, мыят да эше У Торъял район Сидывай ял рвезе Анатолий Яшметов «Марий коммуна» газетыште пашам ышташ тўнална. Редакций тунам Маргостеатр лишнак, Волков уремысе 141-ше номеран, кум пачашан пёртыштō (тудым икмыняр ий ончыч пужымо), верланен ыле. Толя вашке шке кундемышкыже собкорлан кайыш, а ме редакцийыште кодна: Селедкин — ответственный секретарьын алмаштышыже, мый — тыглай литсотрудник.

Секретариат пашаенгын сомылжо черетан номерым ямдылыме да лукмо дене кылдалтын, тудлан ола ден районлашке миен толаш йōн уке гаяк. Но 1972 ий тўналтыште Саша ден газетын Юл кундемысе собкоржо Леонид Павлов Марий кундем деч ордыжкō, Татарстанысе Набережные Челны олашке, коштын толыч. Тунам тушто, Чолман энгер воктене, куатле автомобильым ыштен лукшо кугу заводым чонгымо паша кумдан шарлен ыле. Тиде творческий дуэт саде ударле стройкышто ятыр землякым, тыгак вес кундемла гыч толшо марий-влакым вашлийын. Мом ужмо да пален налме нерген Павлов ден Селедкин март тылзыште вич номереш савыкталтше «Кама гаяк кумда, куатле» репортажыште каласкаленыт. Варарак Сашан чоныштыжо тыгай корно-влак шочыныт:

Челны. (Набережные мут дене
Мужырлен калык тыште лўмда.
Телетайп ик уверым кастене
Шолткен пуыш КамаЗ гыч адак).
Игорь толын марий Какшан сер гыч.
Аня шочынжо Дон гыч, ойлат.
Йōратат нуно тиде у верым,
Йōраташ уло шол амалжат.
Ушныш нунын шўм-кылышт пашаште,
Курымешлан пиалым сōрен.
А ончет гынже, еш пўрымашышт
Кум пачаш пиалан лийылден:
Нунын шочын кок ўдыр, ик эрге,

Кум пачаш илышлан куанат.
Чылажат тыште у, шўмлан шерге:
Калыкшат, олажат, заводшат.

Тунам редакций пёртын кумшо пачашысе ик пөлемже телетайп аппарат-влаклан ойыралтын. Нуныжо 8 шагат эр гыч 9 шагат кас марте черет дене чарныде манме гай шолткен шинченыт, Моско гыч толын шогышо уверлам кагазеш печатлен луктеденыт. Секретариат пашаен-влак телетайпныйыш жапын-жапын коштыныт да эн күлешан уверлам номерыш шындаш ямдыленыт. Лач тидыжак «Телетайп лента гыч» поэме-репортажым сераш самырык журналист Селедкиным таратен. Автор тиде «уверзе машинам» шўм дене тагастарен:

Толеш түрлө увер чыла вечын.
Шокта мландын шўм кўлткымö гай.
Шолткыкта телетайп кажне кечын,
Кажне кечыже — илыш книга.

«Марий коммуныш» толмына годым йолташемын газет паша опытшо изиш лийын, вет тудо институт деч ончыч ик жап шке районысо «Волжская правда» газетыште кусарышылан ыштен. Мылам гын редакцийыште чылажат у, палыдыме ыле. Ончыч культур, вара пропаганде ден агитаций отделлаште лийынам. Вараже, 1975 ий кенежым, мыйым йөршын вучыдымын ответственный секретарьлан шогалтышт, тыге кугурак йолташемын начальникше лийын шинчым. Но секретариатыште иквереш кужун ышташна ыш верешт, ик онгайсырлан көра 1976 ийыште А.Селедкин редакций дене чеверласыш. Марий книга издательствын директоржо Михаил Исиметов (тылеч ончыч газетыште партийный илыш пөлкам вуйлатен, Сашан могай пашаен улмыжым пален) ответсекретарьын тенгечысе алмаштышыжым сылнымутан литератур шотышто редакторлан налын, вара ик жап гыч тиде пөлкан кугурак редакторжылан шогалтен.

ПОЭЗИЙ СЕМ

Газет гыч кайыме жаплан Саша кок книган авторжо ыле (кокымшыжо — «Тура кечывалым» — лач тудо ийын эр шошым «шочын»). Мурпогыжым мыламат пөлеклен: *«Гельсий! Марий сылнымут сипыште кычалме корныштет кече эре вуй мучаште туран волгалтише. 1 апрель. Саша»*.

Тунам, 1960-1970-ше ийлаште, марий сылнымут апшаткудын омса-лондемже воктене шуко самырык ег тошкыштын. Утларак виян рвезе-влакын творчествоштыт дене кеч изиш палдараш манын, издательстве 1968 ийыште икымше гана у йөнум кучылтын: ик «шўдышыш» чумырен, иканаште куд изирак сборникым пырля луктын. Саде выпускыш Алексей Александров (эше Арсак огыл), Василий Горохов (эше Регеж огыл), Эврик Анисимов, Давлет Исламов, Александр Селин да кырык сир млоец Николай Егоров логалыныт. Куд ужашан мурпогын лекмыж почешак, 1968 ий июнышто, тудым Миклай Казаковын вуйлатыме по-

эзий секцийыште кангашеныт. Тушто Валентин Колумбат лийын да вара «Мурпаша кангаш» статьям серен. А.Селинын ойпогыжым (лүмжө — «Эрдене вашлиймаш») поэт тыге аклен: *«Куд автор кокла гыч утларак шонкален-вискален, келгыррак иктешлен возаш йөрата. Тудын ятыр почеламутшо философский шонымаш дене темын. Сборникыште шочмо мланде, марий калык, Ленин он нерген почеламут шагал огыл. Нуно му-чаш марте раш да чаткан каласыме улыт... Селинын лирический геройжо чон йöсыжымат шотан айдеме семын чыта, весын кумылжым волтыде, сылнын ойганен мошта».*

Изи форматан, нылле страницан «Эрдене вашлиймаш» сборник нерген газетыште поро шомакым Михаил Якимоват каласен.

Тунамсе автор-влак палат: Колумбат, Якимоват моктымо шомакым таклан кышкылтын огытыл. Нуно кўлеш лийме годым кочо мутымат ойленыт, арик-турик манмыла серкалышылан чотак логалтеныт. Сай мутым каласеныт лач тудлан, кō тидым чынжымак сулен.

Книгаш логалме деч ончыч тунам чыла произведений рецензий гоч эртен. Сашан рукописьшым Колумб эше 1966 ийыштак лудын, тушеч лушкыдыжым корандаш да у стих-влакым ешараш темлен. Тудо ийын 1 сентябрьыште серен: *«Александр Селин, творческий чапше верч моктаныде, шинчалан койдымын, манаш лиеш, но лым лийде кучедалеш. «Мыняр почеламутым кондышыч?» — йодым тудын деч. «Нылле, — мане. — Кумло чолыжым угыч возенам». Ну мо, студентлан кеҥеж каныш жапыште возымо кумло почеламут моткоч сай. Нунын кокла гыч пельже утла чынже денак сылне, ушан, чоным куандарыше улыт. Тидыже, мутат уке, эшеат сай».*

Но... В.Колумб, кызытсе южо критик семын, арик-турикым чинче-вунчыш савырен ончыкташ нигунамат толашен огыл. Тиде рецензий деч вара пел талук утларак эртымек, поэт рвезырак йолташын у мурорлангыжым лудын да кочо чыным каласен: *«Селин гай шоналтен-висалтен ышташ йөратыше еҥ кузе тыгайым возен кертын?! Нунын (30 наре стих. — Г.З.) нерген рецензийыште ойлаш йылмемат огеш савырне, лучо «мо тор, мо моторжым» еҥ коклаш олат лук, автор ике гына палыже да ушешыже весканалан, ўмырешлан!, пыштыже. Тыге ыштылаш огеш лий. А кузе — текстыште ончыктенам. Да кўлеш лиеш гын, секцийыште ойлаш кўлешлан шотлем. А шона гын, автор дене, икеж дене, кутыраш ямде улам. Вот тыгерак. Ни вучен, ни шонен омыл кок тылзе коклаште самырык йолташ нылле ик почеламутым воза да тунарак ошкылым шеҥгеке ышта манын!»*

Возымашкем В.Колумбын кужурак цитатшым пуртымо дене кызытсе «моктеммур мастар-шамычлан» ончыктынем, ойлынем: авторлан — кеч самырык, кеч кушкын шушо лийже — чынжымак полшынет гын, тудын мом да кузе серымыж шотышто чыным луктын каласе, тўрлō куштырам шедевер семын ончыкташ ит толаше. А чыным ойлаш тептерет уке гын, статьям возаш итат шич. Тыгеже сылнымут тўняште кеч ик шоялан шагалрак лиеш. Шке жапыштыже М.Казаков, И.Осмин, В.Чалай, В.Колумб да молат пўсö-кочо шомакан шуко рецензийым возеныт да мурвечыш логалаш шонышо «шольыштлан» тидын дене пеш

кугу польшышым пуэныт, тыгай ой-кагаш деч посна нуныжо Парнасыш нигунамат күзен огыт шу ыле.

«Колумб ден Селин» темылан эше икмыняр мут. Икымшыже ийгот шот дене улыжат кок ийлан веле кугурак лийын гынат, Саша тудым шке туныктышыжлан шотлен, кажне ойжым ушыш пышташ тыршен. Тидын годымак Колумб шкенжым Селин дене кугуенгла огыл, йолташла кучен. Лач тыгайым ужуна «Омо» почеламутышто:

Вашлиймеке, он воктекше нале
Да вүчкалтыш туп гыч ачала,
Шыргыжалын, шинчашем ончале:
— Күзерак, Санюк, паша-яла?

Тудыжо чон шүлыкшым ок шылте: «Пешыже ок кае, Христофорыч». Колумб тидлан чынжым гын кузе вашештен — ме огына пале, но Селинын шүм-чонеш тебе мо кодын: «Писын возымыжо сае мо? Тый йөслане. Чын дечын ит торло, Да ала лектеш иктаже-мо». Ойырлен кайышаш годым Христофорыч эше ик гана өндалын да каласен: «Тидым пыште вуйышкет, тулар».

«Тый йөслане, чын дечын ит торло» — тебе мом сугыньлен кугурак талантан да опытан поэт.

...Пөртанур рвезылан землякше, поэт-фронтовик Семён Вишневский, эн тўналтыш жап гычак шкешотан образец лийын. Тудын возымыжым лудма гыч Силет Санька (ялыште тыге ойленыт) поэзийын мо тугай улмыжым умылен налаш тыршен. Вараже С.Вишневскийлан «Олмапу арка» поэме гыч «Икымше вашлиймаш» ужашым пөлеклен («Марий коммуна» газет, 1985 ий 18 апрель). Тулеч вара лу ий эртымеке, ик интервьюштыжо «Кызыт «Олмапу арка» поэме дене шинчылтам» манын каласен. Но ты мурсаска, векат, мучашке шукталтде кодын. Мо-гынат, савыкталтын огыл.

Мутат уке, Селинын чонжылан моло литератор-влакат лишыл лийыныт. Тудын стихлаштыже С.Чавайным («Ала-могай легенде семын веле Ойленыт южгунам Чавайн нерген...»), М.Шкетаным («Марий мутыш шўлалтен шўм-чоным, йымалан возалтышыч: М.Шкетан»), М.Казаковым («Шарнем, Яков Эшпайын сюитыжым Колыштна Казаков ден пырля»), М.Рыбаковым («Рыбаковшо, Пөртанур марийже, Мом паштенге жапыште возен?»), моло мутмастарым («Лудынам йўкын Шкетаным, Лекайным ялт кажне кастен», «Рукописьым кидышке Галютин налын огыл ыле ик ганат...») вашлийына. Мыйын лўмеш серыме «Билетдыме студент» почеламутыштыжо (1966) тыге каласен: «Ильичын, Марксын томышт ден пырля ме Багрицкийым, Светловым лудына». Сылнымутым йōратымыжлан кōра, очыни, икымше книгажын эн тўналтыш лаштыкышкыже «Поэт» почеламутым шынден. Тыште улыжат кандаш корно гына. Каласышаш ойжым автор тыге иктешлен: «Возыме кертеш гын таңым муын, эн чот пиаланыш савырнем». Селинын тыгаяк («Поэт») лўман эше кок стихше уло, нуно «Лупс алга» ден «Энерйол» книгалашке пурталтыныт. Тушто автор ылышыште чын поэтын налын шогымо вер нерген шонкала.

Мурпаша темым молгунамат тарватен. Ик стихыштыже манын:

Мый пудешт сургалтше гай шомакым
Пуртен омыл. Но чыла мурем
Шўм-чон шоныма гыч шулдырангын.
Элым шонымо тулеш ырен.

А.Селинын гай чурийвылыш, капкыл, поэзий саска дене кугеш-нашат лиеш улнеже, но тудо тыгай вуй савырныме черым пален огыл. А нерым нёлташ төчен коштшо-влакым ик гана веле огыл пўшкылын. Мутлан:

Туге чот моктанаш тунемын южо —
Орат, кузе гын ок шел тудын мокш?..
Ойла, ойла, да пуйто иканаште
Чыла пашам сенга ыштен оптен...
Кугече муным кеч-кузе чиялте,
Огеш тамлешт тидлан көра оптем.

Южышт тунамат, 1990-ше ийлаште, шкеныштым мокташ «заказым» пуэденит. Селин тыгай-влак нергенат пўсö мутшым каласен:

Туге мокташ тунемын шкенжым.
Тиде черже
Тамак шупшаш тунемме гай йөршеш.
Чевер шомак ок сите гай чучеш гын,
Муэшыс моктышо айдемым тыманмеш.

Да, илыш тыгай, поснак кызыт, рынке да ир капитализм саманыште: чын талант уке годым южышт тыгай моктышо-влакын полшымо дене шкеныштым «шўдыр» радамыш пурташ толашат. Но калыкым ондале. Ен-влак эн ончычак серызын мурсаскажым ончалыт, а мыняр моктеммура савыкталтым але айдемын наградыже да чаплўмжö мыняр улмым огыл. Нуно палат: талант указ дене огеш шеледалт, тудым Юмо (але Пўртүс оза) пуа.

ДАВЛЕТ ИСЛАМОВ ДЕНЕ КЕЛШЫМАШ

Марий поэт-влак кокла гыч эн чотшо Д.Исламов дене келшен. Башкирийысе Шаран районын эргыже Давлет 1961 ийыште Озангысе индустриальный техникумым тунем пытарен да пашам ышташ Волжск олашке толын, тыште райгазет редакций пашаен Селедкин дене палыме лийын. Поэзийым, сылнымутым йöратымыштлан көра вашке нуно сай йолташыш савырненыт.

1963 ий апрельыште Марий пединститутыш Юрий Артамонов ден когылянна Звенигово гыч (тунеммына годым Саша ик жап тусо редакцийыште пашам ыштыш) возымо серышыштыже увертарен: *«Таче тыгак Давлет Исламов деч (Волжск гыч) письмам нальым. Чынжым манаш, редакцийыш письмам, почеламутым колтен. Адакшым почеламутшо ўмбалам «Селинлан пöлеклем» манын возен шынден. Тидыже утыждене,*

мыланем посвятитлымым шкаланемак печатбыш пуаш несक्रमно». А теве Звениговыштак возымо вес письмаж гыч ик ой: «Тиде шуматкечын Волжскыш Давлет дек Юл дене каем».

Саша Селин Исламовын шочмо Шаран кундеммыш миен огыл, а Давлет Пёртанурышто ятыр гана уна лийын. Тудын лўмеш почеламу-тымат возен:

Пёртанур! Пёртанур!
Тый денет мый улам.
Воктенет — кумда нур,
Тудын йўкшым колам.
«Мом шонен ўжынат?» —
Корнылан тауштем.
Мўндырчак ужынат:
Тул йўла чоныштем.

Селин парымеш кодаш шонен огыл, сандене Д.Исламов лўмеш «Огеш лий орлык» почеламурым серен:

Төр корно гычын тый ит торло,
Вик ошкылат, тура гынат, —
Нигунамат огеш лий орлык,
Пиал тул волгалтеш тылат.

Но нине йолташ-влакым пиал тул пешыжак волгалтен шуктен огыл. Давлетын ўмыржым неле чер лугыч кўрлын (1991), Селин паче-рыштыже ала-кузе ылыжше пожар годым йўлен-аярген колен.

1990-ше ийла тўнгалтыште йолташ-влак икте-весеыштлан эпиграмм-мым сереныт. Селин — Исламовлан:

Пиже шўмет стройкын ик ўдыр деке —
Моктышыч пёртын чоңалтмым, Давлет.
Ик пўлеман сай пачерым налкеме,
Транспортым монь мурыштет мокталтет.
Теве шинчат «Жигули» руль воктеке —
Мом гын шонет мокталташ тый, поэт?

Исламов — Селинлан:

Ик эрдене лудшо дене
Вашлиймек,
«Пасугапкам» вигак ыш лек.
Вучыш «Тура кечывалым»,
Погыш вийым, погыш алым.
Оңыш сакыш «Лупс алгажым»,
Шуо «Энерйолышко» вараже.
Ынде мом ыштен кия —
Каласен ок керт ият.

Александр Васильевич мурым, музыкым, искусствым йўратен, тудо тыглай калык мурыштат поэзийын ямжым шижын моштен.

Южо сем тугай мемнан марийын —
Түрлө мут ден муралтен колтат
Да тыговым, чылт поэт гай лийын,
Шұмыштым раш почын каласат.

Поэт музыкым «юзо йўклан» шотлен, лач тыгак лўмден пытартыш жапыштыже серыме ик почеламутшым:

Бородинын «Князь Игорьым», оперым,
Телевизор адак ончыкта.
«Половец куштымаш» теве. Копыжге
Чучеш уло каплан кажне тат.
Фортепяно ден оркестрлан возымо
Сем шокта гын Чайковскийын, чон
Вургыжеш, шуэш шортмо я воштылмо,
Шуэш илыме але мочол!..
Кушеч юзылык вий шарлен музыкын?
Ну молан мыланем, марийлан,
Келшалеш татар-влакынат мурымышт,
Вердим колыштын, могыр шула?

Рвезырак годымсо «Ласло Викарлан» почеламутышто венгр ден марий муро кокласе икгайлык нерген ойлалтеш. Тидым венгр композитор-влак Бела Барток ден Золтан Кодай сар деч ончычак пален налыныт. А музыковед Ласло Викар ты йодышым шымлышашлан кодшо курым кыдалне Совет Ушемыш ятыр гана толын коштын, Йошкар-Ола лишне гына огыл, марий-влакын илыме вес кундемлаштат лийын.

Пеш мўндырнө, Ласло, элет мемнан дечын,
Но тидым шкежат кызыт тые шижат:
Мемнан южо мут йонгалтеш ялт ик семын,
Ик семын шокта южо муро семат...

1989 ий шыжым Селин шкежат саде мўндыр элыш коштын толын. Тунам корныш кумытын лектыныт: тудо, Марий книга издательствын директоржо Александр Иванов да прозаик Юрий Артамонов. Нуно Будапешт ден Сомбатхей деч посна Шарбар ден Печ олалаште лийыныт. Пытартышыже мылам поснак палыме да лишыл — 1959-1962 ийлаште тушто служитленам. Печыште университетым 1367 ийыштак — Йошкар-Оласе деч 600 ий угла ожно — почмо. Сашан ик почеламутшо ты олашке мийыме нерген каласкала. Теве марий уна-влак акрет годсо полатыш, храмыш, пурат: «Тул огыл йыр йўла — шонет, моторлык волгалтен храм кўргым». А тушто орган «мура». Но мо тыгай? Чылт марий семла шоктас! Тыште, Европа покшелне, марий музык? «Уке, огеш керт лийынжат тыгай», — шона поэт. Совет уна-влакын ваш-ваш өрмалген ончыштмыштым ужын, ужатен коштшо венгр ўдыр шыргыжалеш: «Тиде чынак марий сем».

Селин шке шонымыштым стихлаште яндарын, моторын, раш почын каласаш тыршен. Возымаштыже тованше мундырала чучшо ойсавыртышым, йонгылыш, тупела чонгым предложенийым от вашлий. Сылнымутышто инверсий ожнысекак лийын да уло, но Саша мут радамым умылен кертдымын вашталтылаш нигунам тоштын огыл.

КУШЕЧ ТҰНАЛЕШ ШОЧМО ЭЛ?

Поэт Михаил Матусовский ден композитор Вениамин Баснерын «С чего начинается Родина» мурышт уло. Мыланна, кресаньык ик-шыве-влаклан, шочмо эл ялна гыч тўналеш. Александр Селин шочмо Пўртанур ялжым пеш йўратен, шке творчествоштыже тудым ятыр гана ушештарен. Ик эн первый «Латикымше рейс» ойлымашыштыже (тудым, манна, армийыште возен) действии Пўртанур ялыште эрта. А «Шочмо вер-шўр» стихыштыже лудына:

Пўртанур, Березники — кок лўмым
Орѣнгла ялемже нумалеш.
Сылне улмыж дене тудо шўмым
Эреак моктен мураш ўжеш...

А теве вес почеламут гыч ужаш:

Лўм ялемын — Пўртанур.
Нуржо тўвыргў, айват.
Элнет серже огеш ур,
Шошо вўд ташла гынат.
Пўртшў шўдў витле лач.
Кажныже йоча йўкан.
Кажныжын окна йымач
Каче шеклана чоян...

Поэт ўшана: *«Шўдў витле ўдырна Шўдў витле качылан Лектыт але икана Пиалешышт ўмырлан. Шўдў витле сўанеш Орѣнна нуа ўмам»*. Селинлан шўмбел Пўртануржо — чон сурт дене иктак, тыште тудлан, ялын шочшыжлан, «мурыжым нуржат мурен». Шочмо кундемшыте «шўшпык йўк ден ойла чодыра, нур мутлана карш йўк дене кастане». 1980-ше ийлесе ик почеламутышто Памар гыч Пўртанурыш (ынде тушто ешыж гыч иктат кодын огыл, суртышт петырналтын) ошкылмыжым шарналтен: *«Корно тўр да йылгыжеш янда гай. Ялышкем каем. Чонем мура»*.

Пўртанур ден Памар кундем ятыр лўмлў шочшыж дене чаплана. Селин нунын кокла гыч южыжым 1990 ийысе ик почеламутыштыжо ушештарен:

Такше земляк шагал огыл тугай,
Кў калык уш гыч ок эксе.
Копцев-артист, доктор Грузов, Миклай,
Мурышто юзо Вишневский.

Йылмызе-профессор Леонид Грузовым рвезырак гонымсо стихыштыжат лыжга кумыл дене сўретлен:

Совым пералта науко доктор,
Муро пижын тудынат чонеш.
Леонид эрежак ялыш ок тол,
Но тўнян конгрессышке коштеш.
Бш туркалте, лекте ончык доктор,
А почешыже — доярке-влак.

«Ончыко» журналын пашаеҥже-влак (шола гыч пурлашке, шинчат): Е.Данилова, Г.Смирнова, А.Тимиркаев, Г.Жаркова, (шогат) И.Андреев, В.Абукаев, В.Осипов да А.Селин. Йошкар-Ола, 1992

Тавалтат, шогалын коктын-коктын.
Ончыза, товат, марий гопак!

Кöлан тыгай верыште шочын-кушкаш пұралтын, тудо шонен-шоненде нине данле еҥ дене төр лияш тыршен да тырша. Тидымак Александр Васильевич нерген каласаш лиеш, шонем.

А.Селинын ик мурпогыжо «Шұм йұкым колеш шұм гына» манал-теш («Ончыко», 2000 ий, 11-ше номер). Латныл почеламутым иктыш ушышо ты аршашлан поэтын ылышыштыже пытаргыш лияш пұралтын улмаш. Тыште рұдö верым «Ковыж» лұманже налын шога. Тудо кұчык огыл, 80 корнан. Но лудмо годым тиде кужытым ялт от шиж, туге чучеш, пуйто кидыштет — сар деч варасе Пöртанурин ылышыжым сұретлыше новелле. А тўн герой — Ондри кугыза, драматург Миклай Рыбаковын кочаже.

Ила ыле Ондри Пöртанурышто:
Кап кужу, йытыра öрышан.
Садеран да чатка тудын суртышто
Лийынжат огыл шұлык докан...
Толын Трочын пайрем. Ваштар укшым
Сакеденыт урем капкалаш.
Ешараш июньлан тамле пушым
Пеледалтын сирень йырым-ваш.
Чылажат Ондрилан чучеш шергын:
Илышат, мурыжат, пайремат.

Толын шуын гына Нева сер гыч
Уныкаже — каникул врема...

Мўндыр ола гыч каникуллан толшо уныка нерген умбакыже тыге каласыме: *«Теве таче гына толишо Колька гын Эше лўмлө ел лийын шукта»*.

Почеламутышто марий ялын поэзийжым, шийвундылан нужна, но мурылан, сай койышлан поян кресаньыкын шўм-кумылжым сайын почын пуымо. Тыште автор шочмо вер-шўрым, ача-авам мландым йоратымыж нерген ик мутымат каласен огыл, но лудшо ел Ондри коча нерген каласкалыма гыч тиде йоратымашым чонжо дене шижеш, ушыж дене умыла. Умбагыжат цитироватлаш шонымо кумылым сенен, пытартыш кандаш корным гына ончыктем:

Шокталта гармоньжат иктаж кумыт дыр.
Порьен йўкыш ушнат ўдыр-влак.
Пайрем кумыл модеш Пўртанурышто.
Йонгалтеш йўк эре виянрак.
Да тыгодым Ондри налеш ковыжым,
Шокталта, ырен уло капшат.
Чучеш шўм-чонжылан: тудын шоктымыш
Тале хор ден оркестр ушнат!

Ача-аван, коча-куваван илыме, ўмырым эртарыме ял нерген тыге шокшын, сылнын тиде илемын чын эргыже, чын патриотшо гына возен кертеш!

СЫЛНЫЛЫК ВЕРЧ

Александр Селин вудака ойым чытен огыл, эреак раш сўретым пуаш тыршен. Кугурак тукым поэт-влакым пагалыме нерген кажныже, мутат уке, шке семынже воза. Селин 1992 ийыште тыге каласен:

Кугу Отечественный сарын тулжо
Мемнан кокла гыч кызытат ок кай.
Мыняре ветеранын возо вуйжо:
Вишневский, Рожкин, Казаков, Чалай...
Сар тулым шижыныт шке капышт дене,
Шогеныт колымаш ден йыгыре.
Сандене нуно мом возен коденит,
Война тулеш да шўм-чонеш ырен.

Критик ден рецензент-влак А.Селинын книгалажым ужде кодын огытыл. Икымше мурпогыжым М.Якимов лончылен, манна. Кокымшо («Тура кечывалым») нерген филологий науко кандидат А.Александров серен («Марий коммуна» газет, 1976 ий 21 май). Тудо поэтын интернационализм темылан возымо стихлажым («Келшымаш», «Ласло Викарлан», «Чувашла, марла», «Сай путайкалымаш», «Руш айдеме», «Мыйын манит нуно Юл энгерым...») кўкшын аклен: *«Автор марий калык лўм дене ойла, но тудлан кажне совет айдеме лишыл, патриотизм — тудын чон тулжо»*.

Ты сборникын чырык ужашыжым «Пасу капка» поэме айла. Поэме сар годсо жап нерген шарнымаш да шонкалымаш гыч шочын.

Тудын нерген шымлызе поро шомакым каласен, тыштак шылталыме оят йонгалтын: *«Поэме келге поэтический кумыл дене возымо, авторын ильш деке шке отношенийже коеш, но тидын годымак верын-верын йылме нүшкемеш, сълнымут штампат шагал огыл коеда».*

«Лупс алга» книга (1980) поэтын мастарлык корно дене ончыко тошкалмыжым ончыктен. Возымо ойыртем могырым ончалаш гын, тыште рӯдö верым гражданский лирике налын. Автор кумда Совет Ушемн үшанле шочшыжо лияш ең-влакым поэзийын йөнжö дене үжеш, шкеже гын кугу элнан моткоч изи ужашыже улмыж дене ку-гешна: *«Пеш мўндыркö элем шуйналтын... А мый улам лач ик чўчалтыш, Но эл лўмеш йўлем, илем. Садлан ом шылте куанемым, Садлан улам мый пиалан».*

Тиде ойпого нерген шке мутшым Ген.Матюковский каласен. Тудын пўсö шинчаже посна экшык-влакымат ужын, но таче мыланна опытан поэтын иктешлыме шотан шомакше шергакан: *«А.Селинын шкешотан поэзийже возен толмыж семын койын виян, лывырген шога, кўкшö гражданский позицийже утыр пенгыдемеш, муро семже ныжылгын йонгалтеш, да мыланна тудлан «Шукурак возо!» манаш веле кодеш».*

Рецензий-влак нерген мут лектын гын, Селинын марла савыкталт-ше нылымше да пытартыш «Энерйол» сборникшым кузе аклымым шарналтена. В.Элембаев (чынжым гын — поэт Валентин Дмитриев) шке шомакшым «Сълнымут пöлек» манын лўмден («Ончыко», 1984 ий, 3-шо №). «Энерйол» книга лекме жапыште тудын авторжо Марий АССР писатель ушем правленийыште ответственный секретарьлан пашам ыштен, но тидыже у мурпого нерген шке шонымым шылты-де-кокытеланыде почын пуымаште рецензентлан чарак лийын огыл. Элембаев возен: *«Иктешлен каласаш гын, Александр Селин сълнымут корныштыже ончыко у ошкылым ыштен. Чын, книгаште тёрсырат уло, южо почеламут лушкыдо. Умылаш неле строфа-влакат пернат».* Критик ты шотышто примерлан «Нелылык» стихым налын да манын: *«Тыште поэт шке шонымыжым рашемден шуктен огыл».* Тыгак кермыч дене пырдыжым нöлтышö строительын пашажым музыкантын пианиным шоктымыж дене танастарымым йöндымылан шотлен. Рецензент дене тидын шотышто келшаш лиш, пожале. *«Туге гынат, — манын му-чашлан В.Элембаев-Дмитриев, — поэтын «Энерйол» книгаже — поэзийым йöратышылан сай пöлек».*

Селин тыглай ончалмаште мыскараче лийын огыл, но мыскарам умылен да йöратен. Койдарчык миниатюрлаже «Пўсö умдо» тўшка ойпогыш (1982) да шкенжын «Энерйол» книгашкыже пурталтыныт. Мыскараче кумылжо серышлаштыжат палдырнен. Чын, армий деч ончычсо письмаже-влакым арален моштен омыл, но студент ийласе-влакше кызытат улыт. Теве икымше курсышто тунемме жап. Телымсе сессий годым мый кок пытартыш экзаменым (марий фольклор ден «Введение в литературоведение» манмым) кече почела сдатлышымат, группысо йолташем-влакым коден, Башкирийыш, шочмо ялышкем, лектын кайышым. Арня жап эртыш але уке — мый декем Селинын письмаже миен шуо. Тудо возен:

«Поро кече, Гельсий таң!»

Решитлышым таче возаш изи гына серышым, увертараиш Йошкар-Оласе пытартыш жапысе ылышым. Тый каенат веле, а тыште икмыняр у увер уло уже. Так что мемнан ылыш однообразный манмына дене мый нигузеат келшен ом керт.

Ончышна Артамоненко (Юрий Артамоновым тыге манын. — Г.З.) дене коктын «Великолепная семёрка» американский фильмым. Сеанс деч ончыч Игорь, тендан комнат гыч (ик пөлемыштак пырля илыме йолташ — Морко вел Кугу Ярамарий гыч Игорь Пайбердин. — Г.З.), «Онар» рестораныште сийлыш. А кино деч вара, вернее, киноэшак, шкенан вел үдырым муым. Вара тудын дене коктын рестораныш пурышна... Эрлашыжым эрдене — вигак экзаменышке. Пурен шинчым, вuem пöрдмыла веле чучеш. Вопросшо: «Советская литература... Периодизация. Рассказ Л.Толстого «После бала». Ямдылалт шумекем, ответатлаш лектым. Лүдым. Но... визытаным нальым. Пока ик ең, Толя Данилов, провалитлен. Шукышт кызытат пенгыжыт.

Вот вет кузе без хозяина. А озаже ала-кушто, Уралыште (тыште мый нергенем ойла, вет группын старостыжо лийынам. — Г.З.).

«Ончыкышко» пурен лектым. Мемнан ямдылыме почеламут аршашна первый номерыште лиеш, үшандарыш тўн редактор Асаев.

Вот мо. Тыланет перевод толын шольыч деч, 10 тенге. Таче мый нальым. Толмекет, пуэм.

Газетыште мочыламутна (почеламутна. — Г.З.) але лектын огыл. Значит, писатель съезд марте шуяш шонат. Палет вет, съезд 7 февральыште лийшаш.

Возо. Письмам огыл — произведенийым. Чтобы толмекет, ик вуй мысль да ик папке почеламут лийже. Вольно! Выполняйте, товарищ старшина! (Мый армий гыч медслужбо старшина званий дене пöртылынам ыле. — Г.З.).

Шокишо шўм салам дене Саша.

2.02.63 ий. Ола-Йошкарге.

Привет ачатлан, аватлан, мыслитель шольыч-влаклан, шўжаретлан».

Мут толмашеш, нине «мыслитель-влак» кумытынат институтым тунем пытареныт, коктын — политехническийым, икте — педагогическийын физике-математике факультетшым, а шўжарем — медучилицым.

Фотолаште да книгалаште Сашан мылам возымо мутлаже самырык да вийвал годсо пагытнам шарныктат. Автографан кум снимкыже аралалт кодын. Икымшыж нерген тўналтыште каласышым. Теве вес кокытшо. «Ончыч тора гыч, а вара лишнак... Келшен ылымынан шымше ийыштыже. Эн лишыл йолташем Зайн. Гельсийлан. Саша Сел. деч. Й-Ола. 23.01.63 ий»; «Мўндыр, но лишыл; шуэн ужмо, да эре чонышто улио Гельсий таңлан. Саша тосшо. 31.10.80». Автографан книгажат (шке серымыже) тынарак.

«ОТ ШОГАЛТЕ ПИСЕ ЖАПЫМ...»

Шке манмыжла, тудо почеламутым писын возен моштен огыл. Можыч, тидлан кӧра, але вес амал дене рушла лекше «Дальние версты» сборник деч вара эртыше латкум ий жапыште вес ойпогым ямдылен шуктен огыл. Такше «Марий Эл» газетлан пуымо интервьюштыжо (1995 ий 29 июнь) 60 ийым темыме вашеш у книгам ямдылаш шонымыж нерген ойлен. Такше тидлан ситышашлык стихлаже лийыныт. Нуным «Ончыко» журнал 1987, 1990, 1992, 1994, 1996 да 2000 ийлаште печатлен.

Да, тыште тудын паша верлаж нерген кӱчыкын каласыман. Марий книга издательствыште 1976-1982 ийлаште ыштен. Тунам самырык автор-влакын кок ойпогыштым («Волгенче парча», 1981, ден «Кинде-шинчал», 1982) ямдылен. Икымшыш В.Якимов, Ю.Исаков, А.Зайникаев, Т.Петухов, весышкыже С.Эсаулова, Г.Сабанцев, В.Илларионов, А.Лаврентьев, В.Абукаев пурталтыныт.

1982 ийыште Марий АССР писатель ушем правлений председатель Василий Столяров-Юксернын ўжмыж почеш издательстве гыч творческий ушемыш куснен, тушто ондак правленийын ответственный секретарьже, вара председателынын алмаштышыже лийын. 1989 ий мартыште СП правлений Селиным «Ончыко» журналыш тӱн редакторын алмаштышыжлан «колтен» (ты должностьышто тидын марте шогышо поэт Михаил Якимов пенсийыш каен). Тыште поэт пытартыш кечыж марте пашам ыштен. 1996 ий ноябрьыште тудлан Марий Эл культурын заслуженный пашаенже лӱмым пуымо.

Опытан редактор А.Селин ятыр авторлан шке мураршаш дене журнал странициш лекташ полшен. Нунын кокла гыч иктыже, Николай Якимов (Писатель ушем член Валерий Якимовын изаже), поэтлан изирак чапмурым пӧлеклен:

Порын шарналтеш оет.
Шийла йылгыжеш ўпет.
Сай чонан улат, поэт,
Лийже волгыдо корнет!
Теве шыргыж ончалат,
Шыргыжмашешет йомам.
Ончык, ончык ошкылат
Савыкташ со у книгам.
Тыйын сото йолгорнет,
Тыйын шокшо шӱм-чонет.
Кандын йӱлалеш шинчат —
Куанен онча кечат.
Ончылнем шоget, поэт,
Чонышкем шынга оет.

У пагытыш, ир койышан рынке саманыш куснымеке, Александр Васильевич совет жапыште шолын шогышо литератур илишым чаманен шарналтен. 1995 ийыште ойлен: *«Ончык удмурт, мордва, чуваш, татар писатель-влак дене вай-вай коштына ыле, пырля лектын, калык ончылно выступатленна, икте-весеынам мурпашана дене палдаренна. Кызыт тидым ышташ йӱнна уке. Эсогыл Москосо кусарыше-влак денат кылна йомо, манаш лиеш».*

Селинын Писатель ушеште пашам ыштыме ийлаште Чувашийысе серызе-влак дене кыл поснак чот пенгыдемын. Мутлан, 1987 ий июнышто Марий АССР-ыште чуваш сылнымут пайрем эртаралтын. Вес ийжылан пошкудо республикыш вашеш «визит» дене марий литератор ден композитор-влак миеныт. 1988 ий июльышто С.Чавайнын шочмыжлан ик курым теммым палемдымашке Пошкырт, Удмурт да Чуваш АССР-ласе литератор ден искусство мастер-влак толыныт...

Поэт шкаланже толмач йолташ-влакым шочмо верыштак муын. Шуко стихшым, тыгак «Пасу капка» поэмыжым Владимир Панов кусарен. Тудлан «полшеныт» Александр Казаков (Моско), Глеб Пагирев (Ленинград), Леонид Шкавро (Свердловск), южо молат. Шкежат мурпашан тиде йыжынгыштыже пале кышам коден. Марланген поэзийым гына огыл. Курыкмариий писатель-влак Никон Игнатьевын «Савик» да Виталий Петуховын «Акрам» романышт Селинын тыршымыжлан көра олыкмариий сыным налыныт. «Савикын» чырык ужашыжым (эн тўналтышым) мый кусаренам, но книгаште лўмем ончыкталтын огыл. Тыгак кутырен келшенна ыле. Сашалан ты пашам директор Михаил Исиметов темлен, но поэтын жапше шыгыр лийын, сандене изишак полшаш йодо. А мый юватылаш ом йўрате. Пуымо глава-шамычым «олыкмарланген» намийышыMAT, Селин ўрынат колтыш: «Мо пеш писын кусаренат?»

Тудо юггунам ойлымашыMAT серен. Теве икмынярже: «Тый вученат», «Латикымше рейс», «Йўратыме пўнчў», «Немыч фуражке», «Урок деч вара», «Шонго салтак»...

Поэт А.Селинын возымаштыже чылажат сылнын-ковыран коеш манаш ок лий, конешне. Кокланже ўмбадынрак ойлен кайымыMAT, кукшын, талякан каласен кодымыMAT ужаш перна. Юггунам пуйто вуйым пудыратылаш ўрканен да тиде але вес мутын утыла чучшо ужашыжым кудалтен коден: «капет», пултышет», «вачет», «онет», «кидет», «шке шонымет»... А правил почеш лийшаш ыле «капетым», «пултышетым», «вачетым» да тулеч молат. Туге чучеш, пуйто шкеже тидым экшыкклан шотлен огыл. Теве «Памар селаште» почеламутышто поэтлан ик землякше шылталымыла ойла:

Шкеже тый кушкат пеш эркын, маныт.
Стихым веле возкалаш тўчет.
Сўмырал иктаж-могай романым,
Вот тунам нўлтат кертат нерет...

Шона гын, автор пытартыш корным нимогай нелылык деч посна «ачален» да, мутлан, «Вот тунам нўлтат кая лўмет» манын кертеш ыле.

«Тылат, элем» почеламутышто «Но тиде, шочмо эл, лиеш товат» (товатлымаш олмеш) манын. «Эртат илалше але рвезе калык» ойышто «эрта» лийшаш ыле. Тыгодымак шагал огыл онгай рифме шинчалан перна. «Айдеме» шомакым, мутлан, тўрлў вере «кайыде ме», «легенде», «академик» дене рифмоватлен. Но мый тиде «йогыныш» келгынрак пураш ом шоно, уке гын мутем эшеат шуйна.

Саша йолташна «Мый Ленин деч вара эрлашыжым (но шуко ийлан вара), 23 апрельште, почынам» малдалеш ыле. Тидыже чынак тыге да... Элнет лишнысе Пёртанур ялыште тудын икымше гана уа-уа манме кечын Изи Какшан серысе Йошкар-Олаште Йыван Кырлам арестоватленыт, а кок кече ончыч — Писатель ушем вуйлатыше Карпов-Пүнчерскийым. Тудо (1937) ийын кажне гаяк кечыже ойган, шучко лийын. Тидым шоненак, илалше ийготыш шушо А.Селин тунамсе лўдыкшў пагыт нерген «Шочмо ий» почеламутым (1989) возен.

Кумло шымше ийыште пич йўдым
Шыт-шыт-шыт гына шоктен, ойлат, —
Почыныт омсам (ом возо: «Лўдын»,
Вет титакше лийын огыл ялт).
Нангаеныт суртозам допросыш:
Каласет шоям гын, сай лият,
Ушештаре шкендын лишыл тосым...
Ойло, кеч уке — «тушман улат»...
Кумшо шымше — шкемын шочмо ий...
Шоналтем да — шўм-чонемлан неле.
Лийын жап шинчавўдан, вўран...

Жап, илыш йогын нерген шонкалыдыме ик енат лийын огыл да уке, очыни. Селинат тидын нерген ик гана веле огыл возен. Молын семынак пален: «Имне семын, шупшыл сапым, От шогалте писе жапым». Тыге возен «Жап» почеламутыштыжо. Пагытын тыге шижде эртымыжым эше чыташ лиеш, молан манаш гын тудын тыгай писылыкше тыйым гына огыл, илыше чыла енгым «тўка». Поэтым весе тургыжландарен: кече кечым, тылзе тылзым алмаштат, ийгот койын погына, а шонен пыштыме гыч чылажак огыл ыштен шукталтеш:

А пашаже пуйто лўмын
Погына ялт шўдырла.
Утара гын веле ўмыр —
Шуко вет эше илаш?

Но илаш шукак кодын огыл улмаш. Силет Санька, Александр Васильевич Селин (Селедкин), шочмо кечыжым 63 гана веле вашлийын шуктен...